

УДК 364.22

DOI: 10.32342/2074-5362-2023-1-34-2

Р.М. КЛЮЧНИК,

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри глобальної економіки
Університету імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро (Україна)
<https://orcid.org/0000-0001-6787-275X>*

ПРОБЛЕМА БІДНОСТІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: ПРИКЛАД УКРАЇНИ

У статті розглянуто проблему бідності в умовах збройного конфлікту на прикладі України. Під вторгненням росії автором розуміється широкомасштабна війна, що охопила всю територію України з лютого 2022 р., оскільки бойові дії на території нашої країни тривають з 2014 р. Проблема бідності є особливо актуальною саме сьогодні, адже в умовах збройних конфліктів збідніння стосується абсолютної більшості людей. Бідними стали навіть люди, які за своїми соціальними та економічними характеристиками впевнено трималися у середньому класі.

У статті наголошено, що на момент початку вторгнення українська економіка не мала необхідного «запасу міцності». Рівень життя в Україні протягом усього часу незалежності залишався порівняно низьким, що доведено статистичними даними. Так, українці мали досить невеликі обсяги заощаджень, що вплинуло на їх життя після початку вторгнення.

Було виокремлено низку наслідків збройного конфлікту, які прямо чи опосередковано вплинули на рівень бідності. Так, руйнування житла за визначенням детермінує перехід особи до категорії громадян, які перебувають у стані бідності. Враховуючи кількість людей, чиє житло зруйноване або істотно пошкоджене, швидке відновлення неможливе, враховуючи українські реалії. Значними є руйнування промислових потужностей, дорожньої інфраструктури, торговельних площ тощо. Відповідно, громадяни залишилися без роботи та засобів до існування.

Істотне скорочення території, контрольованої Україною, призвело до втрати значної частини берегової лінії та повної втрати виходу до Азовського моря. Наголошується на тому, що росія отримала контроль над значною частиною природних ресурсів України. Особливу увагу приділено привласненню та контрабанді зерна з України.

Втрата життя, здоров'я громадян, масові евакуації та мобілізація негативно вплинули на економічну ситуацію, про що детально йдеться в роботі. Висловлюється твердження, що евакуйовані громадяни платять податки, купують товари та послуги у країнах перебування, підтримуючи економіки інших країн. Доведено, що зниження рівня освіти може мати довгостроковий вплив на економічний розвиток та рівень бідності. Досліджено особливості впливу вторгнення Росії на розвиток людського капіталу в Україні. Висловлюється теза про необхідність дотримання соціальної відповідальності бізнесом та державою.

Особливу увагу приділено впливу війни на енергетичну інфраструктуру. Продемонстровано, що цілеспрямовані атаки на українську електроенергетику суттєво шкодять економіці країни.

Наведений у статті перелік наслідків вторгнення не є повним. Більше того, повний перелік з вичерпною класифікацією не можна створити за визначенням, адже значна кількість фактів ще не стала відомою. Крім того, деякі наслідки проявляються лише

через певний час. Але вже зараз можна констатувати необхідність залучення всього цивілізованого світу для відновлення економіки України та подолання бідності.

У статті використано досягнення економічної, політичної, соціологічної, психологічної та інших наук з урахуванням міждисциплінарного синтезу та плюралізму підходів. Проаналізовано сучасні підходи до інтерпретації наслідків вторгнення росії в Україну.

Ключові слова: *вторгнення росії в Україну, окупація, збройний конфлікт, бідність, соціальна відповідальність, соціальний капітал, зайнятість, освіта*

The article examines the problem of poverty in Ukraine under the conditions of the russian invasion. By the invasion of russia, the author understands the large-scale war that has covered the entire territory of Ukraine since February 2022, since hostilities on the territory of Ukraine have been ongoing since 2014. The problem of poverty is especially relevant today, because in the conditions of armed conflicts, impoverishment affects the absolute majority of people. In the case of Ukraine, even people who, according to their social and economic characteristics, were confidently in the middle class, became poor.

The article emphasizes that at the time of the beginning of the invasion, the Ukrainian economy did not have the necessary «strength margin». The standard of living in Ukraine throughout the period of independence has remained relatively low, which is proven by statistical data. So, Ukrainians had rather small amounts of savings, which adversely affected their lives after the beginning of the russian invasion.

A number of consequences of the armed conflict were identified, which directly or indirectly affected the level of poverty. Thus, the destruction of housing, by definition, determines the transition of a person to the category of citizens who are in a state of poverty. Given the number of people whose homes have been destroyed or significantly damaged, quick recovery is impossible given Ukrainian realities. The destruction of industrial facilities, road infrastructure, shopping areas, etc. is significant. Accordingly, citizens were left without work and the means of livelihood.

A significant reduction in the territory controlled by Ukraine led to the loss of a significant part of the coastline and the complete loss of access to the Sea of Azov. It is emphasized that Russia gained control over a significant part of Ukraine's natural resources. Special attention is paid in this article to russia's appropriation and smuggling of grain from Ukraine.

Loss of life, health of citizens, mass evacuation and mobilization negatively affected the economic situation, which is discussed in detail in the work. The claim is made that evacuated citizens pay taxes, buy goods and services in host countries, supporting the economies of other countries. It has been proven that a decline in the level of education can have a long-term impact on economic development and the level of poverty. Peculiarities of the impact of the russian invasion on the development of human capital in Ukraine have been studied. The thesis is expressed that the state and business bear an obligation to observe social responsibility.

Special attention is paid to the impact of the war on the energy infrastructure. It has been demonstrated that russia's targeted attacks on the Ukrainian electricity industry are significantly harming the country's economy.

The list of consequences of Russia's armed aggression against Ukraine given in the article is not complete. Moreover, a complete list with an exhaustive classification cannot be created by definition, because a significant number of facts have not yet become known. In addition, some effects will manifest only after a certain time. But it is already possible to state the need to involve the entire civilized world in order to restore the economy of Ukraine.

The article uses the achievements of economic, political, sociological, psychological and other sciences, taking into account the interdisciplinary synthesis and pluralism of approaches. Modern trends in the interpretation of the consequences of russia's invasion of Ukraine are analyzed.

Keywords: *russia's invasion of Ukraine, occupation, armed conflict, poverty, social responsibility, social capital, employment, education*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Будь-яке економічне явище слід вивчати в динаміці, адже соціально-економічна сфера змінюється надзвичайно швидко. Вивчаючи проблему бідності в Україні, слід особливо уважно інтерпретувати наявні дані та зважати на етап розвитку держави, про який іде мова. У різні роки країна зіштовхувалася з різними викликами, серед яких криза і гіперінфляція почату 1990-х рр., криза 2008 р., бойові дії на Сході України. Серед останніх – пандемія COVID-19 та вторгнення росії 2022 р. За вищезазначених обставин проблема бідності проявлялася по-різному.

Дана проблема є особливо актуальною саме сьогодні, адже в умовах збройних конфліктів збідніння стосується абсолютної більшості людей. Навіть ті громадяни, які не втратили житло та роботу, вимушені платити за товари та послуги за вищими цінами. Крім того, навіть сам ризик втратити будь-що (або навіть усе) у будь-який момент призводить до соціальної, психологічної та іншої напруженості. Впливає це й на економічну поведінку: так, людина, домогосподарство або підприємство можуть утриматися від якихось витрат, очікуючи гіпотетичних втрат, які можуть і не настати.

Бідність в умовах вторгнення росії – це абсолютно нова тема для дослідження, адже війни подібного масштабу в Європі не траплялися з 1945 р. Крім того, це, ймовірно, перша в історії війна, де об'єктом масових цілеспрямованих атак є енергетична інфраструктура.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення досліджуваної проблеми, та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Розглядувана нами проблематика не є ґрунтовно дослідженою у науковому дискурсі через те, що широкомасштабне вторгнення почалося лише на початку 2022 р. У рамках статті ми концентруємося на подіях, які розпочалися 24 лютого 2022 р., усвідомлюючи при цьому той факт, що бойові дії на території України почалися ще в 2014 р. Відповідно, проводячи дослідження, ми зважали на порівняно невелику кількість публікацій у спеціалізованих виданнях. Н. Войтович та М. Бричка [1] пропонують історико-економічний аналіз бідності в Україні. Ю. Залознова та Н. Азьмук [2] досліджують характеристики людського капіталу України під впливом російсько-української війни. Т. Перегудова [3] розглядає наслідки війни в Україні для національного ринку праці та напрями підтримки зайнятості. Актуальну для наших задач інформацію ми знаходили на ресурсах новин, зокрема, BBC, Associated Press, УНІАН. Публікації, представлені у вітчизняному науковому дискурсі, як правило, зосереджуються на окремому аспекті наслідків вторгнення. У рамках нашої статті спробуємо окреслити різні напрями впливу війни на економічне життя в цілому та на ситуацію з бідністю, зокрема, не претендуючи на створення вичерпного переліку наслідків, який, на нашу думку, створити поки неможливо.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в дослідженні проблеми бідності в Україні в умовах вторгнення росії.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ми виходимо з того, що Україна

завжди зіштовхувалася з проблемою бідності. За радянських часів планова економіка нівелювала різницю в номінальних доходах, але існували істотні відмінності між громадянами (можливо, навіть стратифікація) на підставі доступу до дефіцитних, закордонних, ексклюзивних та інших товарів, можливості придбання послуг, таких як високоякісне лікування чи виїзд за кордон. Перебудова та розпад СРСР докорінно змінили ситуацію: відтепер штучні радянські бар'єри вже не діяли, але постали нові перешкоди, вже ринкові. Заробітна плата більшості людей не дозволяла задовольнити базові потреби, гіперінфляція була однією з найбільших у світі. У подальшому кризи, з якими зіштовхувалася наша країна, продовжували тримати значну кількість українців у категорії бідних. Так, показовими є довоєнні дані щодо Львівської області, які наводять Н. Войтович та Б. Бричка, аналізуючи результати соціологічних опитувань. Як свідчать результати розподілу відповідей серед міських і сільських жителів, 69,19% сільських і 65,89% міських жителів заощаджують менше 10% своїх особистих доходів, що може свідчити про вищий рівень життя у містах. При цьому рівень заощаджень значною мірою залежить від використовуюваного доходу, відповідно, така висока частка населення, що заощаджує менше 10% особистого доходу, навіть до вторгнення росії свідчила про низький рівень його життя [1, с. 19].

Відповідно, на момент початку вторгнення українська економіка не мала необхідного «запасу міцності». Раніше ми перелічували основні наслідки збройного конфлікту, але пропонуємо оновлену інтерпретацію, з урахуванням останніх подій:

1. Руйнування міст, селищ та сіл. Під час бойових дій цілеспрямовано та свідомо знищується житлова, промислова, транспортна, торговельна, рекреаційна, культурна та інша інфраструктура України. Відновлення вищепереліченого потребує багатомільярдних інвестицій, але це можливо лише після війни. Зараз же мільйони людей залишилися без житла, праці, місць покупки та продажу товарів, зручних та безпечних шляхів сполучення. Усе це впливає на рівень життя населення.

Відсутність житла за визначенням детермінує перехід особи до категорії громадян, які перебувають у стані бідності. Звичайно, держава докладає зусиль для забезпечення тимчасовим житлом усіх, хто втратив власне, але рівень життя таких людей а ргіогі знижується.

За даними обласних військових адміністрацій, з 24 лютого по 18 жовтня 2022 р. на доступних для підрахунку територіях зафіксовано майже 160 тис. пошкоджених або зруйнованих об'єктів. З них 60% – зі ступенем руйнування понад 50%. Серед пошкоджених об'єктів нерухомості переважають житлові приміщення – понад 142 тис.; з них понад 54 тис. – зі ступенем руйнування до 50%, 88 тис. – 50-100% [4]. Значними є руйнування промислових потужностей, дорожньої інфраструктури, торговельних площ тощо.

2. Тимчасове, але істотне скорочення території, контрольованої Україною. Майже вся Луганська область, значні частини Донецької, Херсонської, Запорізької областей станом на січень 2023 р. окуповані. Трапилося істотне скорочення довжини берегової лінії, контрольованої Україною. Так, російські окупанти спромоглися повністю зайняти узбережжя Азовського моря з його природними, промисловими та рекреаційними ресурсами. Росія

взяла під контроль на окупованих територіях 63% вугільних покладів, 11% покладів нафти, 20% – газу, 42% – металів та 33% – рідкісноземельних та інших важливих мінералів, серед яких літій [5].

На тимчасово окупованих територіях путінські силовіки вдаються до мародерства, пограбувань та інших правопорушень. Одним з найтяжчих за наслідками злочинів є крадіжка та контрабанда українського зерна. Експерти називають різні цифри, адже російський режим приховує масштаби вивезення за допомогою вимкнення транспондерів, завантаження вантажів безпосередньо в морі без заходу до порту, використання підставних компаній тощо [6].

Колаборанти, які отримали владу на тимчасово непідконтрольних територіях, відкрито заявляють про вивезення зерна до Криму, а звідти – до портів Близького Сходу [7]. Агенція «Associated Press» вказувала у жовтні 2022 р., що Росія привласнила українське зерно на суму 530 млн доларів [8].

3. Мобілізація громадян України до лав ЗСУ та інших формувань з метою оборони країни. У вітчизняному публічному просторі здебільшого наголошують на впливі мобілізації на економіку путінської росії. Але мусимо визнати, що подібне твердження справедливе й для нашої країни: переважна більшість наших співвітчизників, які зараз перебувають у згаданих формуваннях, були залучені до виробництва товарів та послуг в Україні.

4. Втрата життів громадян, а також тимчасове вибуття представників всіх категорій населення з економічного життя через поранення, хвороби, полон, депортацію чи перебування на окупованій території.

5. Масова евакуація українців за кордон. Мільйони людей, які виїхали з України, також припинили трудові відносини в Україні. Щоправда, частина громадян продовжує працювати онлайн, але для більшості професій та компаній така форма роботи є неможливою та / або неприйнятною.

Водночас громадяни, що виїхали, платять податки, купують товари та послуги у країнах перебування, підтримуючи економіки Польщі, Німеччини, Франції тощо. У той же час попит на товари та послуги в Україні зменшився через зменшення наявного населення. Вимушена міграція негативно позначається на економічній активності, у першу чергу, через канал сукупного попиту. Навіть якщо вимушені мігранти працюють віддалено на українські компанії, то вони витрачають свої заощадження та поточні заробітки за кордоном, а не в Україні [9].

6. Відмова низки компаній продовжувати роботу в Україні. Вітчизняні та особливо закордонні компанії вирішили не піддавати ризику своїх працівників, навіть якщо ризик був неістотним. Так, протягом перших місяців війни не працювали ресторани мережі «McDonald's» (і зараз вони працюють лише в деяких місцях). Відповідно, зменшуються можливості працевлаштування, попит на сировину, податкові надходження тощо.

7. Зниження рівня освіти. Істотний удар по системі освіти завдала пандемія COVID-19, під час якої було введено онлайн-навчання, яке не завжди позитивно вплинуло на якість освіти. Розглядаючи реальний стан справ на прикладі власного досвіду науково-педагогічних працівників, можна зазначити, що в більшості закладів вищої освіти на момент вторгнення

онлайн-навчання тривало (з перервами) вже два роки, відповідно, всі негативні (або потенційно негативні) риси, притаманні йому, проявилися достатньою мірою.

Не всі учасники мають доступ до освітнього матеріалу через поганий інтернет-зв'язок та наявність необхідного технічного обладнання (ця проблема, виявлена під час пандемії, стала ще більш актуальною в умовах бойових дій). Переважна частина учнів, студентів використовують смартфони, що обмежує їх можливості у виконанні завдань під час занять [2]. Частина освітніх компонентів у ЗВО та закладах професійно-технічної освіти скасована або перенесена на наступний навчальний рік (який навряд чи буде мирним). Онлайн-навчання під час збройного конфлікту ускладнювалося низкою факторів, зокрема, вимушеними перервами під час повітряних тривог та блекаутів. Проведення лекційних, практичних, лабораторних занять, екзаменів ускладнилося. Це ж стосується і шкільної освіти, в рамках якої діти мають отримувати базові знання. Другий рік поспіль абітурієнти складають замість ЗНО його полегшений варіант – НМТ, що, на нашу думку, демотивує частину абітурієнтів наполегливо готуватися. Ю. Залознова та Н. Азьмук стверджують, що загальна якість дистанційної освіти в Україні «з 2020 року дотепер не набула того рівня, щоб забезпечувати зростання людського капіталу, а не наздоганяти або втримувати на допандемічному рівні» [2]. Усе це чинить негативний вплив на рівень знань та на компетентності майбутніх фахівців.

8. Удари по енергетичній інфраструктурі. Об'єктом масових цілеспрямованих атак стала енергетична інфраструктура, що стало першим подібним випадком в історії. Це уповільнює промислове виробництво, знижує якість надання житлово-комунальних послуг, порушує телефонний та інтернет-зв'язок, створює масштабні побутові незручності. Враховуючи те, що значна частина громадян працює онлайн, це істотно обмежує можливості вчасного та якісного виконання працівниками своїх обов'язків. Якщо до жовтня 2022 р. Україна експортувала електричну енергію, то після масованих атак через дефіцит було введено віялові відключення.

Міністр енергетики України Г. Галущенко в інтерв'ю «Forbes», оцінив збитки, завдані українській енергосистемі, у мільярди доларів: «Ми рахуємо не тільки фактичні руйнування, але й втрачену вигоду». Так враховується електроенергія, яку могла б виробляти тимчасово окупована Запорізька АЕС і яку можна було б продати на внутрішньому чи зовнішньому ринках [10].

9. Втрати людського капіталу. Вторгнення росії посилило стан психологічного та емоційного стресу, в якому перебуває населення України ще з часів пандемії. Одним із проявів такого стресу є використання громадянами, у тому числі, в інтернеті, риторики ненависті, «hate speech» (мови ворожнечі), яка спрямована проти певних расових, етнічних, релігійних та соціально-політичних груп [11, с. 53]. Окрім психічного здоров'я, збройний конфлікт призводить до загострення хвороб. Наприклад, посиляться онкологічні та серцево-судинні захворювання, зазначають у МОЗ. Зокрема, в Україні, на думку профільного міністра, зросте кількість хворих на рак із запущеними стадіями, а також почастишають випадки інфарктів та інсультів у молодому віці [12]. Досвід жителів Палестини, Камбоджі та

інших країн, які зіштовхнулися з війнами, свідчить, що травмувальні події війни та переміщення самих людей мають негативні і довготривалі наслідки для їх психічного здоров'я, а вплив післявоєнних стресових чинників може їх підсилювати [13, с. 118].

До складу проблем, пов'язаних із соціальним капіталом, на нашу думку, входить проблема зайнятості під час та після війни. В Україні в умовах воєнного стану соціальна якість зайнятості може проявлятися, насамперед, у цілеспрямованій підтримці безпеки умов праці та збереження робочих місць, зокрема, шляхом релокації до більш безпечних місць виробництв із регіонів, охоплених бойовими діями. Особливо важливу роль у впровадженні відповідної державної політики з початку війни відіграють репрезентативні на національному рівні організації роботодавців України [14, с. 21].

З огляду на те, що сьогодні незворотні втрати промислового потенціалу України вже становлять понад 30%, а приблизно його третина не задіяна через високі ризики, порушення виробничих і транспортних ланцюгів, втрату доступу до сировинних і людських ресурсів, Об'єднання організацій роботодавців України ініціювало розробку необхідних держпрограм підтримки індустрії та малого бізнесу з адаптацією під потреби воєнного стану, що дозволить зберегти наявні та створити нові робочі місця. На думку експертів об'єднання, уряду не варто відкладати на період повоєнного відновлення поточні проблеми промисловості [15].

Наголошуючи на вдосконаленні політики макроекономічного зростання та зайнятості населення в Україні, постає питання щодо інституціалізації інклюзивної політики зайнятості, яка враховувала би умови воєнного стану. Т. Перегудова зазначає, що збереження та створення робочих місць періодично обговорюється в межах доповідей щодо світового розвитку. Водночас складність регулювання соціально-трудова відносин в Україні полягає в тому, що заходи в умовах війни відрізняються від заходів в умовах соціально-економічних, фінансових криз, оскільки функціонування підприємств супроводжується більшими ризиками, в тому числі втрати життя працівників [3, с. 187]. Важливо також зазначити, що українська економіка та суспільство страждають від корупційних дій посадових осіб, а явище корупції продовжує чинити вплив на суспільні процеси.

Наведений вище перелік наслідків вторгнення росії в Україну не є повним. Більше того, повний перелік з вичерпною класифікацією не можна створити за визначенням, адже значна кількість фактів ще не стала відомою. Крім того, деякі наслідки проявляться лише через певний час. Але вже зараз можна констатувати необхідність залучення всього цивілізованого світу для відновлення економіки України.

Висновки. Вторгнення росії в Україну у 2022 р. стало найтяжчим потрясінням для вітчизняної економіки за всю історію незалежної України. Воно призвело до низки наслідків, серед яких руйнування інфраструктури, виключення частини громадян з числа економічно активних, уповільнення виробництва через пошкодження енергетичної інфраструктури, масштабні незручності у повсякденному житті для практично всіх громадян. Незворотні втрати промислового потенціалу та агросектору України значною мірою унеможливають працевлаштування сотень тисяч громадян. У цьому

контексті актуалізувалася проблема розвитку соціального капіталу, у тому числі подолання бідності, ліквідація прогалин в освіті, проблема зайнятості, фізичного та ментального здоров'я тощо.

Особливу увагу слід звернути на виїзд великої кількості громадян України за кордон. По-перше, це зменшує попит на товари та послуги. По-друге, зменшується й пропозиція, адже ці громадяни виробляли певну продукцію та надавали послуги. По-третє, змінюється гендерне співвідношення на ринку праці та в суспільстві загалом, оскільки серед тих, хто виїхав, переважають жінки. По-четверте, рівень життя майже в усіх країнах, куди виїхали українці, був істотно вищим і до війни, відповідно, шанси на повернення багатьох громадян на батьківщину залишаються примарними.

В умовах воєнного стану від держави все одно вимагається виконання покладених на неї функцій, зокрема, соціального забезпечення. Серед іншого, вони реалізуються шляхом цілеспрямованої підтримки безпеки умов праці та збереження робочих місць. Незважаючи на складну ситуацію, продовжує функціонувати система освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення. Істотну роль у стабілізації ситуації відіграє соціально відповідальний бізнес. Втім, повний перелік наслідків вторгнення, в тому числі економічних, можна буде створити лише після завершення збройного конфлікту, використовуючи емпіричні дані.

Список використаної літератури

1. Войтович Н.М., Бричка Б.Б. Бідність в Україні: історико-економічний аналіз. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки. 2022. Том 33 (72). № 1. С. 14-20. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2022/1.3>
2. Залознова Ю.С., Азьмук Н.А. Людський капітал України в умовах війни: здобутки та втрати. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-59>
3. Перегудова Т.В. Наслідки війни в Україні для національного ринку праці та напрями підтримки зайнятості. Проблеми економіки. 2022. № 2 (52). С. 184-191. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2022-2-184-191>
4. 2,4 мільйона українців втратили домівки за час війни. Що з обіцянним житлом від держави? Європейська правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/11/7/693516/> (дата звернення: 03.01.2023).
5. Пів року війни Росії проти України у 10 цифрах. BBC News Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62610639> (дата звернення: 03.01.2023).
6. Tracking where Russia is taking Ukraine's stolen grain. BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news/61790625> (Accessed 21 January 2023).
7. Is Russia exporting grain from Ukraine? BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-61736179> (Accessed 21 January 2023).
8. Russia smuggling Ukrainian grain to help pay for Putin's war. Associated Press. URL: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-putin-business-lebanon-syria-87c3b6fea3f4c326003123b21aa78099> (Accessed 21 January 2023).

9. Українські мігранти підіймають економіку Європи. Що буде з Україною без них? Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807/> (дата звернення: 05.01.2023).

10. Міністр енергетики Герман Галущенко про відновлення енергосистеми України. Інтерв'ю. Forbes Україна. URL: <https://forbes.ua/money/chi-mozhliivy-blekaut-vsiei-ukraini-dumayu-u-nikh-ne-viyde-ministr-energetiki-german-galushchenko-pro-vidnovlennya-energosissemi-ukraini-intervyu-22122022-10660> (дата звернення: 05.01.2023).

11. Ключник Р.М. Мова ворожнечі в політичній комунікації. Збірка матеріалів VI Всеукраїнської науково-практичної конференції «Придніпровські соціологічні читання» (м. Дніпро, 1 жовтня 2021 року) / відп. за випуск В.В. Кривошеїн. Дніпро: Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+», 2021. С. 53-55.

12. Війна в Україні матиме критичні наслідки для психічного здоров'я людей – Ляшко. УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/health/viyna-v-ukrajini-matime-kritichni-naslidki-dlya-psihichnogo-zdorov-ya-lyudey-lyashko-12025647.html> (дата звернення: 13.01.2023).

13. Тюріна В.О., Солохіна В.О. Вплив військових конфліктів на психічне здоров'я людини: короткий огляд зарубіжних досліджень. Особистість, Суспільство, Війна: тези доповідей учасників міжнародного психологічного форуму. Харків: ХНУВС, 2022. С. 116-118.

14. Бурлай Т.В., Дмитрук Д.А., Костриця В.І., Левін Р.Я. Політика соціальної якості: теорія та міжнародні підходи в контексті завдань повоєнної реконструкції України. Український соціум. 2022. № 3 (82). С. 9-30. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2022.03.009>

15. Уряду не варто відкладати на період повоєнного відновлення поточні проблеми промисловості: зростає безробіття, виробництво падає. Об'єднання організацій роботодавців України. <https://www.ooru.org.ua/news/1105.uryadu-ne-varto-vidkladati-na-periodpovonnogo-vidnovlennya-potochni-problemi-promislovosti-zrosta-bezrobittya-virobnictvo-pada.htm> (дата звернення: 17.01.2023).

References

1. *2,4 mil'jona ukraintsiv vtratyly domivky za chas vijny. Scho z obitsianym zhytlom vid derzhavy?* [2.4 million Ukrainians have lost their homes during the war. What about the apartments promised by the state?] *Yevropejs'ka pravda* [European truth]. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/11/7/693516/> (Accessed: 03 January 2023).

2. Burlaj, T.V., Dmytruk, D.A., Kostrytsia, V.I., Levin, R.Ya. (2022). *Polityka sotsial'noi yakosti: teoriia ta mizhnarodni pidkhody v konteksti zavdan' povoiennoi rekonstruktsii Ukrainy* [The social quality policy: theory and international approaches in the context of the Ukraine's post-war reconstruction task]. *Ukrains'kyj sotsium* [Ukrainian Society], no. 3 (82), pp. 9-30. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2022.03.009> (in Ukrainian).

3. Is Russia exporting grain from Ukraine? BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-61736179> (Accessed 21 January 2023).

4. Kliuchnyk, R.M. (2021). *Mova vorozhnechi v politychnij komunikatsii* [Hate speech in political communication]. Zbirka materialiv VI Vseukrains'koi naukovo-praktychnoi konferentsii «Prydniprovs'ki sotsiolohichni chytannia» (m. Dnipro, 1 zhovtnia 2021 roku) [Proc. 6th All-Ukrainian scientific and practical conference «Cisdnieper sociological readings»]. Dnipro, 2021, pp. 53-55 (in Ukrainian).

5. *Ministr enerhetyky Herman Haluschenko pro vidnovlennia enerhosystemy Ukrainy. Interv'iu* [Minister of Energy Herman Haluschenko on the rebuilding of Ukraine's energy system. Interview]. Forbes Ukraine. URL: <https://forbes.ua/money/chi-mozhlyviy-blekaut-vsiei-ukraini-dumayu-u-nikh-ne-viyde-ministr-energetiki-german-galushchenko-pro-vidnovlennya-energosityemi-ukraini-intervyu-22122022-10660> (Accessed 05 January 2023).

6. *Piv roku vijny Rosii proty Ukrainy u 10 tsyfrakh* [6 months of Russia's war against Ukraine in 10 figures]. BBC News Ukraine. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62610639> (Accessed: 03 January 2023).

7. Perehudova, T.V. (2022). *Naslidky vijny v Ukraini dlia natsional'noho rynku pratsi ta napriamy pidtrymky zajniatosti* [Consequences of the War in Ukraine for the National Labor Market, Directions of Employment Support]. *Problemy ekonomiky* [Problems of Economy], no. 2 (52), pp. 184-191. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2022-2-184-191> (in Ukrainian).

8. Russia smuggling Ukrainian grain to help pay for Putin's war. Associated Press. URL: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-putin-business-lebanon-syria-87c3b6fea3f4c326003123b21aa78099> (Accessed 21 January 2023).

9. Tracking where Russia is taking Ukraine's stolen grain. BBC News. URL: <https://www.bbc.com/news/61790625> (Accessed 21 January 2023).

10. Tiurina, V.O., Solokhina, V.O. (2022). *Vplyv vijs'kovykh konfliktiv na psykhhichne zdorov'ia liudyny: korotkyj ohliad zarubizhnykh doslidzhen'* [Influence of armed conflicts on people's mental health]. *Osobystiv', Suspil'stvo, Vijna: tezy dopovidej uchasnykiv mizhnarodnoho psykholohichnoho forumu* [Personality, Society, War: Proc. International Psychological Forum]. Kharkiv, 2022, pp. 116-118.

11. *Ukrains'ki mihranty pidijmaiu' ekonomiku Yevropy. Scho bude z Ukrainoiu bez nykh?* [Ukrainian migrants boost the economy of Europe. What will Ukraine face without them?]. *Ekonomichna pravda* [Economic truth]. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/10/695807/> (Accessed 5 January 2023).

12. *Uriadu ne varto vidkladaty na period povoiennoho vidnovlennia potochni problemy promyslovosti: zrostaie bezrobittia, vyrobnytstvo padaie. Ob'tednannia orhanizatsij robotodavtsiv Ukrainy* [The government does not need to delay the current problems of industry until the post-war reconstruction: unemployment is rising, production is decreasing. Union of organisations of employers of Ukraine]. URL: <https://www.ooru.org.ua/news/1105.uryadu-ne-varto-vidkladati-na-periodpovonnogo-vidnovlennya-potochni-problemi-promislovosti-zrosta-bezrobittya-virobnictvo-pada.htm> (Accessed 17 January 2023).

13. *Vijna v Ukraini matyme krytychni naslidky dlia psykhhichnoho zdorov'ia liudej – Liashko* [War in Ukraine will cause critical consequences for people's mental health, Liashko says]. UNIAN. URL: <https://www.unian.ua/health/vijna-v-ukrajini-matime-kritichni-naslidki-dlya-psihihnogo-zdorov-ya-lyudey-lyashko-12025647.html> (Accessed 13 January 2023).

14. Vojtovych, N.M., Brychka, B.B. (2022). *Bidnist' v Ukraini: istoryko-ekonomichnyj analiz* [Poverty in Ukraine: historical and economic analysis]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernads'koho. Serii: Istorychni nauky* [Scientific notes of Tavriya National University Vernadsky. Series: Historical sciences]. Vol. 33 (72), No. 1, pp. 14-20. DOI <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2022/1.3> (in Ukrainian).
15. Zaloznova, Yu.S., Az'muk, N.A. (2022). *Liuds'kyj kapital Ukrainy v umovakh vijny: zdobutky ta vtraty* [Human capital of Ukraine in the conditions of war: losses and gains]. *Ekonomika ta suspil'stvo* [Economy and society]. Issue 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-59> (in Ukrainian).

THE PROBLEM OF POVERTY IN THE CONDITIONS OF AN ARMED CONFLICT: THE UKRAINIAN CASE

Ruslan M. Kliuchnyk, Alfred Nobel University, Dnipro (Ukraine).

E-mail: nobelpolis@duan.edu.ua

DOI: [10.32342/2074-5362-2023-1-34-2](https://doi.org/10.32342/2074-5362-2023-1-34-2)

Keywords: *Russia's invasion of Ukraine, occupation, armed conflict, poverty, social responsibility, social capital, employment, education*

The article examines the problem of poverty in Ukraine under the conditions of the Russian invasion. By the invasion of Russia, the author understands the large-scale war that has covered the entire territory of Ukraine since February 2022, since hostilities on the territory of Ukraine have been ongoing since 2014. The problem of poverty is especially relevant today, because in the conditions of armed conflicts, impoverishment affects the absolute majority of people. In the case of Ukraine, even people who, according to their social and economic characteristics, were confidently in the middle class, became poor.

The article emphasizes that at the time of the beginning of the invasion, the Ukrainian economy did not have the necessary «strength margin». The standard of living in Ukraine throughout the period of independence has remained relatively low, which is proven by statistical data. So, Ukrainians had rather small amounts of savings, which adversely affected their lives after the beginning of the Russian invasion.

A number of consequences of the armed conflict were identified, which directly or indirectly affected the level of poverty. Thus, the destruction of housing, by definition, determines the transition of a person to the category of citizens who are in a state of poverty. Given the number of people whose homes have been destroyed or significantly damaged, quick recovery is impossible given Ukrainian realities. The destruction of industrial facilities, road infrastructure, shopping areas, etc. is significant. Accordingly, citizens were left without work and the means of livelihood.

A significant reduction in the territory controlled by Ukraine led to the loss of a significant part of the coastline and the complete loss of access to the Sea

of Azov. It is emphasized that Russia gained control over a significant part of Ukraine's natural resources. Special attention is paid in this article to Russia's appropriation and smuggling of grain from Ukraine.

Loss of life, health of citizens, mass evacuation and mobilization negatively affected the economic situation, which is discussed in detail in the work. The claim is made that evacuated citizens pay taxes, buy goods and services in host countries, supporting the economies of other countries. It has been proven that a decline in the level of education can have a long-term impact on economic development and the level of poverty. Peculiarities of the impact of the Russian invasion on the development of human capital in Ukraine have been studied. The thesis is expressed that the state and business bear an obligation to observe social responsibility.

Special attention is paid to the impact of the war on the energy infrastructure. It has been demonstrated that Russia's targeted attacks on the Ukrainian electricity industry are significantly harming the country's economy.

The list of consequences of Russia's armed aggression against Ukraine given in the article is not complete. Moreover, a complete list with an exhaustive classification cannot be created by definition, because a significant number of facts have not yet become known. In addition, some effects will manifest only after a certain time. But it is already possible to state the need to involve the entire civilized world in order to restore the economy of Ukraine.

The article uses the achievements of economic, political, sociological, psychological and other sciences, taking into account the interdisciplinary synthesis and pluralism of approaches. Modern trends in the interpretation of the consequences of Russia's invasion of Ukraine are analyzed.

Одержано 31.03.2023.